

Analýza povahy a dynamiky sociálně ekonomické diferenciacce není jistě snadnou záležitostí — ve všech jejích oblastech se setkáváme se závažnými problémy teoretickými (vymezení určitého typu či sféry diferenciacce a míry její autonomie), metodologickými (rozvinutost a možnost využití nástrojů zjišťování a měření) i empirickými (kumulace dat v čase a jejich dimenzionalita). Dokonce ani v oblasti mzdových a příjmových diferencí nemůžeme být se stavem znalostí spokojeni, přestože právě zde máme k dispozici poměrně největší bohatství dat a právě zde jsou nástroje statistické analýzy velmi hojné.

Poznání tohoto diferenciačního okruhu není přitom samoučelné, naopak je nezbytné pro studium konkrétních vývojových rysů sociálně třídní struktury a životního způsobu i pro orientaci ekonomické politiky v oblasti mezd, sociálních příjmů a spotřeby. Příjmová oblast je jednou z nejdůležitějších rovin zprostředkujících mezi ekonomickou a mimoekonomickou, pracovní a mimopracovní sférou společenského a lidského života, a proto i diferenciacce zde má značný význam pro formování řady stránek životního způsobu jednotlivých společenských tříd a vrstev.

Chceme zde poukázat alespoň na některé hlavní tendence a rysy charakterizující příjmovou diferenciaci v ČSSR v jejím vývoji a v její specifice. Empirickým limitem jsou pro nás statistická data, která postihují mnohé, ne však všechny příjmové zdroje obyvatelstva, a jejichž zpracování odhaluje řadu, ne však všechny důležité stránky jejich diferenciacce. Při prezentaci dat využíváme některé známé, byť ne dosti využívané statistické postupy, které ukazují pomalejší dynamiku relativ-

ní diferenciacce skrytou za rychlým pohybem mzdových průměrů a absolutních rozdílů.¹

1. Vývoj mzdové diferenciacce

Přestože se podíl mezd na celkových příjmech obyvatelstva v dlouhodobém vývoji pozvolna snižuje, zůstávají mzdy hlavním příjmovým zdrojem, čemuž odpovídá i význam jejich diferenciacce pro celkovou diferenciaci příjmů (v roce 1974 se mzdvy podílely na celkových peněžních příjmech obyvatelstva 63,5 %). Československá statistika poskytuje zhruba od roku 1959 pravidelná data o celkovém rozložení mezd i o některých dalších diferenciačních charakteristikách (především o odvětvových a územních rozdílech). Předchozí vývoj lze rekonstruovat na základě daňových statistik, mzdových sazeb a různých dalších pramenů.

Jak plyne z dosavadních analýz, na počátku padesátých let vyvrcholil nivelizační proces, který započal v roce 1945 (a zčásti i před ním). Disperze mezd se v souvislosti se společenskými přeměnami a ekonomickým vývojem radikálně zmenšila a s tím se zmenšily i různé typy rozdílů ve mzdách — například zatímco relace průměrné dělnické a úřednické mzdy v průmyslu, stavebnictví a zemědělství činila v roce 1937 100 : 248, zkrátila se v roce 1948 na 100 : 147 a v roce 1953 na 100:117 [Hron 1968]. Po revolučních změnách, ukončených zhruba k roku 1955, nastupují kontinuální posuny v některých diferenciačních liniích, které se jen málo dotýkají základního obrazu diferenciacce.

V tabulce 1 je konfrontován pohyb dvou typů diferencí — absolutních a relativ-

¹ Děkuji J. Hartlovi, pracovníkovi ÚFS ČSAV, za účinnou spolupráci při shromáždění a zpracování

statistických dat tvořících empirickou bázi tohoto článku.

Tabulka 1. Diference ve mzdovém rozložení v letech 1959–1975

Ukazatel	1959	1961	1963	1966	1968	1970	1973	1975
V Kčs:								
Q ₃ – Q ₁	643	672	673	711	816	912	1028	1063
D ₈ – D ₂	791	842	836	876	1015	1139	1282	1325
D ₉ – D ₁	1231	1337	1322	1388	1555	1751	1972	2046
K ₉₅ – K ₀₅	1659	1673	1638	1767	2034	2317	2579	2698
V % mediánu:								
Q ₃ – Q ₁								
$\frac{M(x)}{M(x)} \cdot 100$	48,0	46,7	45,8	46,2	47,5	47,9	48,0	47,0
D ₈ – D ₂								
$\frac{M(x)}{M(x)} \cdot 100$	59,0	58,5	56,8	57,0	59,1	59,9	59,8	58,6
D ₉ – D ₁								
$\frac{M(x)}{M(x)} \cdot 100$	91,9	92,9	89,9	90,3	90,5	92,1	92,0	90,5
K ₉₅ – K ₀₅								
$\frac{M(x)}{M(x)} \cdot 100$	123,9	116,3	111,4	114,9	118,4	121,8	120,3	119,4

Pramen: Šetření pracovníků podle výše mzdy v květnu 1959–1975

ních. Pro stručnost jsou uvedena pouze některá rozpětí charakterizující podstatu mzdového rozložení i jeho extrémy, tj. od kvartilového rozpětí po rozpětí kvantilů ohraničujících nejnižších a nejvyšších 5 % odměňovaných.²

Ve sledovaném období vzrostla průměrná mzda ve státním socialistickém sektoru o 76,2 % (z 1309 na 2306 Kčs), a tedy nutně vzrostly i absolutní difference v pr-

videlném rozložení pracovníků podle výše mzdy. Růst v jednotlivých pásmech byl však natolik rovnoměrný, že relativní difference se téměř nezměnily. Jako velmi mírný trend se ukazuje zmenšení relativních diferencí v polovině šedesátých let, související s pomalým růstem průměrné mzdy, a naopak zvětšení diferenciace v letech 1968–1969, vyvolané prudším mzdovým pohybem. V posledním sledovaném

Tabulka 2. Procenta úplného vyrovnání v některých dimenzích mzdové diferenciace v letech 1955–1975*)

Rok	Odvětví	Muži – ženy	Kategorie pracovníků	ČSR – SSR
1955	5,2	.	2,8	0,9
1960	4,9	9,8	3,4	0,6
1965	4,8	10,0 ²	4,0	0,3
1970	3,6	9,7	4,1	0,3
1975	3,1 ¹	8,7	.	0,2

¹ Za rok 1974

² Za rok 1966

*) Údaje o odvětvích jsou propočteny podle Statistických ročenek a berou v úvahu 18 odvětví; rozdíly muži – ženy jsou propočteny podle květnových šetření pracovníků podle výše mzdy; kategorie pracovníků jsou propočteny podle Statistických ročenek a rozumí se jimi kategorie pracovníků průmyslové činnosti (dělníci, úředníci, ITP); rozdíly ČSR – SSR jsou propočteny podle Statistických ročenek, pro rok 1975 podle zprávy FSÚ.

² Údaje za léta 1959–1973 jsou převzaty z článku M. Beneše [Beneš 1974]. Základem uvedených dat je výpočet kvantilů, tj. mzdových hodnot ohraničujících nejnižších a nejvyšších 25 %, prvních až desátých 10 %, nejnižších a nejvyšších 5 % od-

měňovaných. Mezi příslušnými hodnotami jsou pak propočtena rozpětí a poměra k mediánu mzdového rozložení, tj. hodnotě ohraničující prvních 50 % odměňovaných.

období se objevuje pozvolné stažení diferencí, které se pro další etapu zřejmě budou stabilizovat.

Uvedená data se ovšem týkají celkového rozložení mezd a neplyne z nich, že charakteristiky mzdové diferenciace se neměnily. Za relativní stabilitou celkové distribuce se skrývají důležité posuny, z nichž ovšem na základě dostupných dat můžeme identifikovat jen některé.

Údaje uvedené v tabulce 2 poskytují alespoň orientační představu o dynamice některých diferenciačních dimenzí — především o zmenšování diferencí podle odvětví, národních území a pohlaví.³ Data ukazují dvě skutečnosti, z nichž můžeme soudit na mírné posilení kvalifikační dimenze v odměňování. Jestliže se celkové charakteristiky mzdové diferenciace v podstatě nemění a přitom rozdíly demografického, odvětvového a územního typu se stahují, svědčí to nepřímě o nárůstu kvalifikačních (popř. i jiných nepodchytených) diferencí. K tomu přispívá i přímý důkaz, tj. větší váha diferenciace podle kategorie pracovníků průmyslové činnosti (tj. relace mezi dělníky, úředníky a inženýrsko-technickými pracovníky), daná ovšem i vyšším podílem nemanuálních pracovníků. Pro dynamiku vlastní kvalifikační dimenze odměňování nejsou k dispozici statistické podklady — například mzdová úroveň vzdělanostních skupin byla v celospolečenském rámci šetřena pouze v Mikrocensu 1970 (podle těchto dat činí „procento úplného vyrovnání“ ve vzdělanostních kategoriích 3,4 %).

Ukazatele uvedené v tabulce 2 informují přibližně i o hrubé váze jednotlivých diferenciačních dimenzí. Na prvním místě stojí rozdíly podle pohlaví (a také věku, kde podle dat Mikrocensu 1970 činí příslušný koeficient — pro pětileté věkové skupiny — 6,5 %), na posledním místě

jsou difference průměrných mezd v národních územích. Mezi tyto extrémy se situují slabé a dále slábnoucí rozdíly podle odvětví a silnější (a zřejmě se posilující) difference podle kvalifikačních a profesionálních charakteristik. K ověření můžeme využít některých výsledků sekundárního zpracování dat Mikrocensu 1970 — podle nich činí „čistá“ závislost mzdy na pohlaví 0,505, na věku 0,280, na rozdílu ČSR-SSR 0,008, na odvětví (tj. na pořadí odvětví podle výše průměrné mzdy) 0,069 a na vzdělání 0,155.⁴ Sledované faktory ovšem vyčerpávají jen 36 % celkové variance takže je jimi postižena pouze malá část faktorů a závislosti mzdové diferenciace.

Můžeme tedy říci, že v uplynulých dvou desetiletích došlo jen k nevýrazným změnám mzdové diferenciace, pokud jde o relativní rozdíly v celku pracujících státního socialistického sektoru. Zároveň ovšem systematický mzdový růst vedl ke zvětšení absolutních mzdových rozdílů a za kvantitativní stabilitou relací se skrývaly některé pozvolné přesuny mezi demografickými a kvalifikačními faktory

2. Dynamika individuálních příjmů

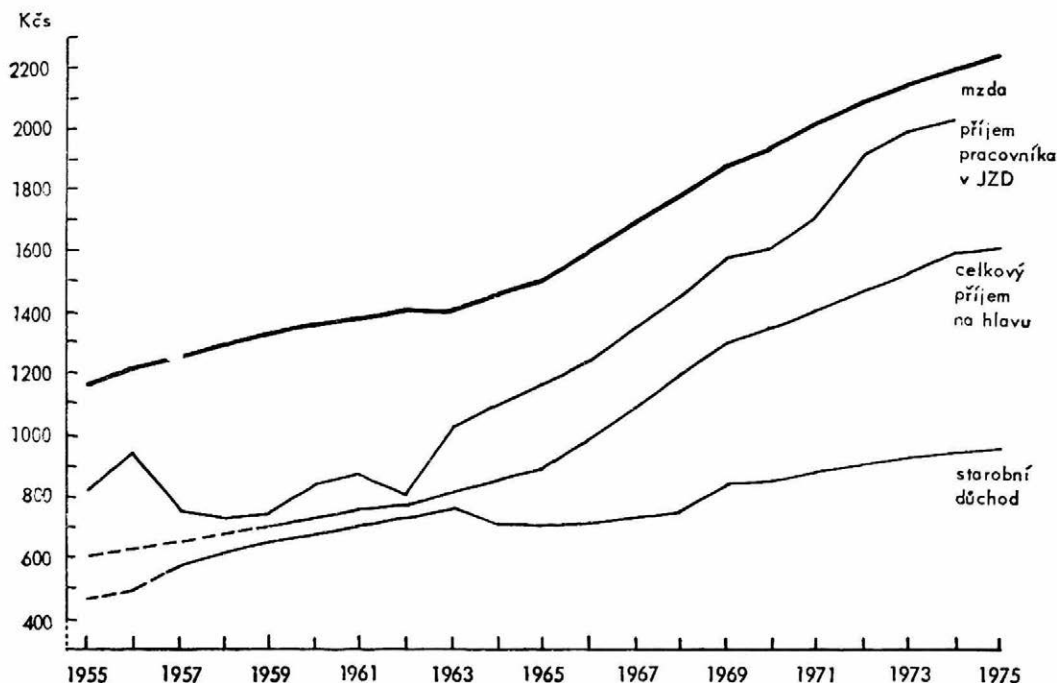
Hlavními zdroji individuálních příjmů, které v roce 1974 vyčerpávaly 88,5 % peněžních příjmů obyvatelstva, jsou mzdy (63,5 %), příjmy z JZD a z prodeje zemědělských výrobků (7,3 %) a příjmy ze sociálního zabezpečení a nemocenského pojištění (17,7 %). V dlouhodobém vývoji se proporce mezi příjmy ze zaměstnání a ze zemědělství zhruba zachovává — příjmy družstevníků rostly rychleji než mzdy, avšak při klesajícím počtu osob pracujících v zemědělství. Naproti tomu stále narůstá podíl příjmů z důchodového zabezpečení, a to jednak na základě růstu

³ Ukazatele uvedené v tabulce představují dosud nepoužívanou analogii vůči ukazatelům úplného vyrovnání, počítaným na základě rozdělení odměňované populace do decilových skupin (viz tab. 3 a 4). Jde o výpočet podílu mzdového fondu, jehož přerozdělením by bylo dosaženo úplné rovnosti mzdových průměrů mezi sledovanými kategoriemi. Například pro dosažení rovnosti v odměňování mužů a žen by bylo třeba přerozdělit v roce 1970 10,8 % mzdového fondu, tj. o příslušnou částku snížit mzdy mužů a zvýšit mzdy žen. Vedle mzdových rozdílů bere koeficient v úvahu i zastoupení jednotlivých kategorií, takže i větší difference, týkající se jen malé části pracovníků,

dávají nízké „procento úplného vyrovnání“. Příslušný vzorec viz v poznámce 7.

⁴ Jde o výsledky vícenásobné korelační analýzy různých souvislostí mzdové diferenciace, měřených na individuální úrovni. Příslušné koeficienty jsou parciálními korelačními koeficienty, které vycházejí z matice Spearmanových koeficientů pořadové korelace. I když je aplikace uvedeného postupu zcela korektní jen pro normálně rozdělené intervalové znaky a pro analýzy založené na adekvátních korelačních koeficientech, má v našem případě alespoň orientační informativní hodnotu.

Graf 1: Dynamika příjmových zdrojů v letech 1955-1975

průměrné dávky, jednak z důvodu rostoucího počtu osob, které dostávají důchod.

V grafu 1 jsou znázorněny růstové trendy hlavních příjmových zdrojů a celkových peněžních příjmů na hlavu obyvatele. Nejrychleji rostl průměrný příjem na pracovníka v JZD (v roce 1974 2,5násobek stavu z roku 1955), který se svou hodnotou již vyrovnal průměrné čisté mzdě. Na druhé straně se růst důchodů značně opožďuje za růstem ostatních příjmových zdrojů, přestože je jen o něco pomalejší než růst průměrné mzdy (v letech 1957–1975 vzrostly důchody o 60 % a mzdy o 80 %). Průměrný peněžní příjem na obyvatele znamenal vůbec největší růst, což je dáno jak růstem individuálních příjmových zdrojů, tak změnou proporce mezi ekonomicky nezávislou a závislou částí populace. Různá dynamika jednotlivých příjmových zdrojů vedla na jedné straně ke sblížení zaměstnanecké a družstevní části pracujících, na druhé straně ale ke zvětšení rozdílů mezi ekonomicky aktivní a neaktivní složkou populace. Pokud jde o vlastní re-

lace různých typů individuálních příjmů, informují o nich údaje grafu 1 značně zkresleně, protože neuvažují zdanění mezd. Na základě dat *Mikrocensu 1973* můžeme rekonstruovat tyto relace čistých peněžních měsíčních příjmů: průměrná mzda činila 1765 Kčs, příjem ze zemědělství 1921 Kčs a průměrný důchod (v tomto případě pouze u důchodců žijících v domácnostech bez ekonomicky aktivních členů) 814 Kčs.

Jen málo údajů existuje pro určení diferencí uvnitř dalších příjmových zdrojů. Podle sekundární analýzy dat *Mikrocensu 1970*, týkajících se čistých individuálních příjmů, můžeme odhadnout, že diferenciací je největší u družstevníků (rozpětí 1. a 9. decilu zde činí 5,0), menší je u dělníků (3,9), ještě menší u důchodců (3,3) a nejmenší u zaměstnanců (3,1). To jsou ovšem jen orientační údaje a navíc skutečnost se v některých směrech již mohla změnit. Velká příjmová diferenciací u družstevníků souvisí zřejmě i se značnou rozmanitostí pracovních úvazků, která se bude s odchodem starších pracov-

níků a snižováním věkového průměru zmenšovat. Naproti tomu u důchodů povede úprava přijatá k roku 1976 nejen ke zvýšení celkového průměru, ale i k prohloubení diferenciace.⁵

Uvažujeme-li tedy diferenciaci všech individuálních příjmů, rozdíly jsou hlubší než u mezd samých, a to především na základě nárůstu v nižších příjmových polohách. Jednak zde přistupují nízké odměňované kategorie družstevníků, jednak (a hlavně) velká část důchodů pohybujících se na nejnižších úrovních mezd (v roce 1970 se 9. decil důchodů pohyboval — s připočtením daňové difference — zhruba na úrovni 1. kvartilu mezd). Celková diferenciace individuálních příjmů, která se z různých zdrojů tvoří, je pak výchozí základnou pro tvorbu příjmové úrovně a diferenciace domácností, v nichž se tyto příjmy velmi výrazně modifikují — míra této modifikace je přitom tím větší, čím menší je disperze výchozích příjmových zdrojů.

3. Rozdíly v příjmech na hlavu

Jednou stránkou příjmové diferenciace jsou samy rozdíly v individuálních příjmech, bezprostředně ovlivňované ekono-

mickou a sociální politikou. Druhou stránkou je to, jak se tyto rozdíly promítají do diferencované koupěschopnosti jednotlivých domácností a jejich sociálně specifikovaných souborů. Postihnout přesněji tento průmět je obtížné, ne-li dokonce nemožné, protože v úvahu by bylo třeba vzít nejrůznější faktory ovlivňující úroveň potřeb a nákladnost jejich uspokojení. Jako pomocná míra zde slouží různé přepočty na domácnost, hlavu nebo „spotřební jednotky“. Můžeme přitom říci, že čím jednodušší, názornější a empiricky méně náročná je jednotka přepočtu, tím vzdálenější je reálnému základu spotřebního chování domácností.

Československá statistika poskytuje od roku 1958 ověřená a v podstatě periodická data o příjmech domácností v mikrocensových šetřeních. Ukazatel příjmu na hlavu, který se ve zpracování těchto dat používá, má své nevýhody, protože to je právě ukazatel jednoduchý, názorný a empiricky nenáročný. Musíme pamatovat na to, že nejde o „čistý“ příjmový ukazatel, protože se do něho promítá jak příjmová úroveň, tak složení domácnosti z hlediska ekonomicky nezávislých a závislých členů. Jeho nevýhody jsou ale do značné míry vyváženy přednostmi pro komparaci v ča-

Tabulka 3. Příjmy na hlavu podle decilových skupin v letech 1958–1973*)

Decilová skupina	V Kčs			V procentech		
	1958	1965	1973	1958	1965	1973
Nejnižší	1987	3501	6423	3,1	4,2	4,7
2.	3383	5015	8575	5,3	6,1	6,3
3.	4220	5742	9994	6,6	7,0	7,3
4.	4898	6602	11242	7,7	8,0	8,2
5.	5397	7526	12393	8,5	9,1	9,0
6.	6353	8174	13510	10,0	9,9	9,9
7.	6972	8996	14731	11,0	10,9	10,8
8.	8019	10169	16531	12,6	12,3	12,0
9.	9463	11737	18827	14,9	14,2	13,7
Nejvyšší	12878	15152	24802	20,3	18,3	18,1
Celkem	6358	8261	13705	100,0	100,0	100,0

Pramen: Mikrocensy 1958–1973

*) Příjmy na hlavu se rozumí roční čisté peněžní příjmy připadající na člena domácnosti.

⁵ Dosavadní vývoj, orientovaný především na zvyšování nízkých důchodů a limitovaný důchodovým „stropem“, vedl ke stálému zmenšování diferenciace v důchodech. Jestliže v roce 1958

činil rozdíl 9. a 1. decilu, vyjádřený v procentech mediánu, 175,6 %, pak v roce 1970 to bylo 142,0 %. Pozdější data nemáme k dispozici.

Tabulka 4. Ukazatele koncentrace příjmů na hlavu v letech 1958–1973

Domácnosti	Ukazatel E			Ukazatel K		
	1958	1965	1973	1958	1965	1973
ČSSR	18,8	15,8	14,6	15,3	23,0	25,9
ČSR	16,9	14,2	14,1	20,7	27,2	27,2
SSR	21,1	16,5	14,8	13,9	20,3	25,7
Dělníků	16,6	15,0	13,3	23,6	27,4	29,8
Zaměstnanců	15,2	13,1	13,1	27,3	30,0	30,5
Družst. rolníků	21,5	15,9	14,9	16,0	23,8	27,0
Důchodců*)	19,5	16,5	14,0	16,9	20,9	29,4

Pramen: Mikrocensy 1958–1973

*) V roce 1958 domácnosti důchodců celkem, v letech 1965–1973 domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

se, v různých dimenzích sociální diferenciace i v mezinárodním měřítku.

V tabulce 3 jsou uvedeny výsledky zpracování dat tří mikrocensů (tj. s vynecháním mikrocensů z let 1960, 1967 a 1970) podle decilových skupin.⁶ Tabulka obsahuje jednak průměrné příjmy v jednotlivých decilech, svědčící o růstu absolutních rozdílů s růstem celkového příjmového průměru, jednak podíl na celkových příjmech, ukazující vývoj relativních diferenci (po vynásobení 10 můžeme tyto podíly číst i jako procentní relace k průměrnému příjmu).

Na rozdíl od mzdové dynamiky, kde růst vnesl jen malé změny do celkové diferenciace, se relativní rozdíly v příjmech na hlavu změnilly velmi podstatně. Nejenže příjmy na hlavu rostly rychleji než mzdy (v letech 1958–1973 vzrostla průměrná mzda o 69 % a příjmy na hlavu o 116 %), ale růst v jednotlivých příjmových pásmech byl natolik rozdílný, že celková diferenciace se velmi podstatně zmenšila — měřeno decilovým rozpětím (v tomto případě relací příjmu v horní a dolní decilové skupině), zkrátala se té-

měř na polovinu. I když připustíme značná omezení výpovědní hodnoty příjmu na hlavu jako ukazatele příjmové úrovně rodin, je závěr o značné příjmové homogenizaci československých domácností mimo pochybnost. Zároveň ovšem, jak je zřejmé z dat, byl pohyb relativních diferenci pomalejší než dynamika absolutních příjmových rozdílů, které mezi všemi pásmy decilového rozdělení vzrostly — například rozdíl průměrů v nejvyšší a nejnižší decilové skupině činil v roce 1958 10 891, v roce 1965 11 651 a v roce 1973 18 379 Kčs.

Propočty shrnuté do tabulky 4 ukazují alespoň zhruba některé dimenze dynamiky relativních rozdílů.⁷ Rychlejší pohyb proběhl v letech 1958–1965, kdy stažení relací téměř vyrovnalo absolutní příjmový růst. Do tohoto období se koncentruje podstata změn prošliých v ČSR, kde po roce 1965 se již diferenciace příjmů na hlavu nemění. Na Slovensku byla příjmová diferenciace dynamická v obou obdobích, byla celkově rychlejší a vedla téměř k vyrovnání diferenciace příjmů na hlavu vůči ČSR. Zajímavý je i pohyb rozdílů

⁶ Na rozdíl od decilů (popř. jiných kvantilů) použitých v předchozí tabulce jde o decilové skupiny, tj. kategorie příjmových recipientů ohraničených jednotlivými decily. Absolutní částky jsou průměrné příjmy na hlavu v příslušné skupině, procenta vyjadřují podíl decilové skupiny na celkových rozdělovaných příjmech.

⁷ Ukazatel E je procentním ukazatelem úplného vyrovnání, počítaným na základě rozdělení obyvatelstva do decilových skupin. Informuje o podílu příjmu, jejichž přerozdělením by bylo dosaženo úplné rovnosti průměru příjmu na hlavu v decilových skupinách. Ukazatel $K_{1/10}$ je podílovým ukazatelem koncentrace, který vyjadřuje podíl

příjmů spadajících do nejnižší decilové skupiny v příjmech charakterizujících nejvyšší decilovou skupinu. Příslušné vzorce jsou následující (viz podrobněji Kordos 1973 : 60n):

$$E = 100 \left(k_{1,s} - \frac{1}{s} \right), \text{ kde součet se provádí pouze pro}$$

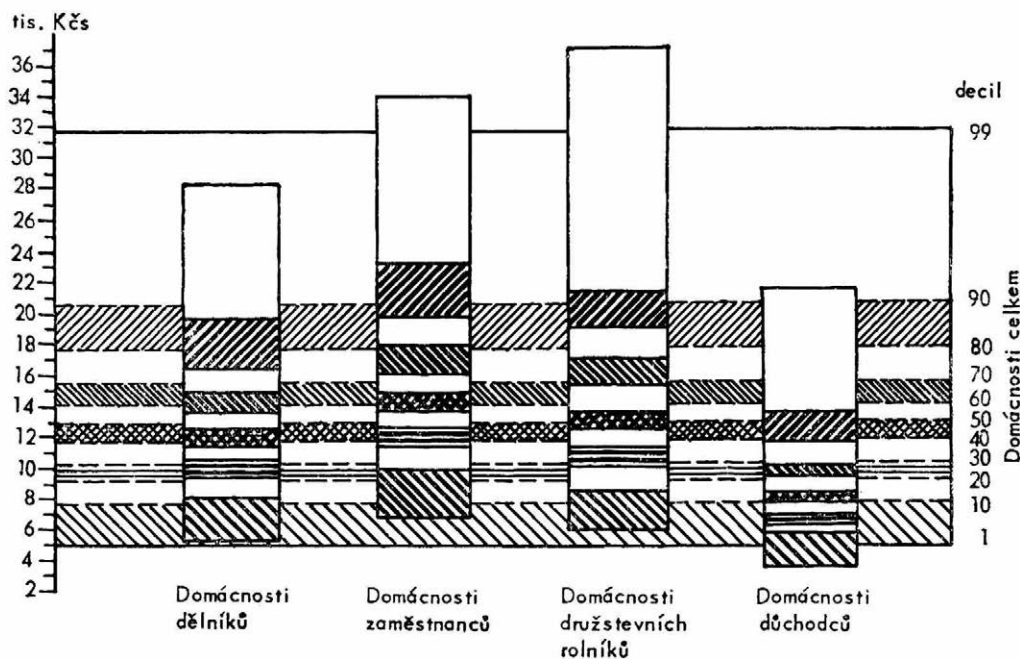
$$k_{1,s} > \frac{1}{s}$$

$$K_{1,s} = \frac{k_{1,s}}{k_{s,s}} \cdot 100$$

mezi společenskými skupinami, který jednoznačně vedl k výraznému sblížení diferenciacních charakteristik. I z této strany se tedy potvrzuje závěr o vyrovnávacích procesech v příjmové diferenciaci, kde se

příjmů ze společenských fondů. Také tento podíl je silně diferencovaný v závislosti na hloubce změn ve složení domácnosti, kterými různé společenské skupiny prošly. V dělnických domácnostech je pod prů-

Graf 2: Decilové charakteristiky příjmů na hlavu v roce 1973

nejen zmenšují celospolečensky platné rozdíly, ale také se připodobňují „příjmové prostory“ různých společenských tříd a skupin.

Protože ukazatel příjmů na hlavu v sobě spojuje vlastní příjmové faktory s vlivem složení rodiny, je i odpovídající růst podmíněn oběma druhy změn — jinak by ani předstih příjmů na hlavu před růstem individuálních příjmů nebyl možný. Výsledky Mikrocensu 1958 neumožňují „rozklad“ těchto faktorů (chybí zde rozdělení různých druhů příjmů), takže pouze pro období 1965—1973 můžeme vypočítat, že příjmový nárůst (představující 5444 Kčs a 66 %) byl zhruba z 55 % podmíněn růstem průměrného pracovního příjmu, přičemž zbylá část byla vyvolána změnou složení průměrné domácnosti a — zčásti s ní spjatým, zčásti nezávislým — růstem

měrem (52 %), což souvisí s velkou pohyblivostí jejich struktury; vyšší je v domácnostech zaměstnanců (61 %), kde pomalé strukturální změny souvisejí zřejmě s poměrně největší vykrytalizovaností městského vzoru rodiny; nejvyšší je u družstevních rolníků (71 %), nepochybně v důsledku vysokého průměrného stáří této třídy, kde se jen slabě projevují strukturální vlivy, tj. pohyb v průměrném počtu dětí a v zaměstnanosti členů domácnosti.

Hrubé rysy sociální diferenciacie v příjmech na hlavu jsou znázorněny v grafu 2. Podkladem pro porovnání je decilová struktura příjmové diferenciacie v celospolečenském průměru a průměrný „příjmový prostor“, omezený na jedné straně příjmovou hodnotou odpovídající prvnímu procentu sledované populace, na druhé straně hodnotou ohraničující procento osob

žijících v domácnostech s nejvyššími příjmy na hlavu.⁸ Do tohoto základního rámce plně zapadají dělnické domácnosti, které také představují největší podíl (41 %) šetřených domácností. Směrem nahoru přesahují tento „prostor“ domácnosti zaměstnanců a ještě více pak domácnosti družstevníků rolníků, u nichž je patrně největší rozpětí diferenciací. Směrem dolů se společenskému průměru vymykají domácnosti důchodců (pouze bez ekonomicky aktivních členů), u nichž je naopak diferenciací nejmenší.

Z grafu můžeme vyčíst nejen vztahy dílčích příjmových diferenciací k celku, ale i některé další skutečnosti. Příjmové intervaly odpovídající jednotlivých decilům jsou nestejně, zvětšují se jak směrem dolů, tak směrem nahoru, a to různě pro každou společenskou skupinu. Zajímavé jsou i posuny ekvivalentních decilů, charakterizující relativní postavení určité kategorie domácností v kontextu příslušné společenské skupiny i v kontextu celospolečenských charakteristik příjmové diferenciací.

Celkový obraz diferenciací příjmů na hlavu, naznačený jednak z hlediska její dynamiky, jednak z hlediska relací základních společenských skupin, svědčí o síle působnosti homogenizačních procesů. Tyto procesy proběhly ve vlastní příjmové oblasti ve smyslu vyrovnávání dvou typů pracovního příjmu; relativní příjmové postavení domácností důchodců je však méně příznivé (vůči společenskému průměru činil příjem na hlavu v domácnostech důchodců 86 % v roce 1958 a 75 % v roce 1973). Homogenizace proběhla ovšem i z hlediska složení domácnosti — poměr ekonomicky nezávislých a závislých osob je ve všech společenských skupinách (kromě důchodců) prakticky stejný.

Na druhé straně je ovšem třeba počítat s existující příjmovou diferenciací a dále rozvíjet účinnou sociální politiku, která tlumí její nepříznivé důsledky. Zatímco

v roce 1958 měly v nejnižších příjmových kategoriích hlavní váhu rodiny s více dětmi, v dalším vývoji se do nich přesunuli výrazně důchodci. V roce 1973 byli v dolní decilové skupině zastoupeni v 16 % ekonomicky aktivní, v 33 % závislé děti a v 36 % důchodci, u druhé decilové skupiny tyto podíly činí 24, 38 a 24 %. Při interpretaci relativních rozdílů nelze zapomenout, že stejně a často i menší relativní difference se v kontextu vyššího příjmového průměru promítají do větších absolutních rozdílů. V podmínkách rozsáhlé cenové stability to znamená i větší diferenciaci v reálné koupěschopnosti různých skupin obyvatelstva.

4. Individuální a rodinné příjmy

Diferenciací mezd a diferenciací příjmů na hlavu mají velmi podobné charakteristiky rozložení, k nimž se značně blíží i charakteristiky celkových příjmů domácností — například rozpětí 1. a 9. decilu, vyjádřené v procentech mediánu, činilo v roce 1973 92,0 % u mezd, 99,7 % u příjmů na hlavu a 114,0 % u příjmů domácností; rozpětí 3. a 7. decilu činilo 37,2 % u mezd, 38,1 % u příjmů na hlavu a 39,0 % u příjmů domácností. Tím však není řečeno nic o skutečných vztazích a vazbách těchto různých typů diferenciací, resp. o závislosti rozdílů v příjmech na hlavu na diferenciaci individuálních příjmů (jejichž rozhodující formu mzdy reprezentují).

Mikrocensová šetření, která jako jediná zahrnují všechny potřebné podklady pro takovou analýzu, jsou zpracovávána odděleně pro příjmy na hlavu, příjmy na domácnost a příjmy jednotlivců. Pro náš účel tedy musíme využít sekundárního zpracování dat Mikrocensu 1970, umožňujícího analýzu závislostí. Protože diferenciací individuálních příjmů se zásadně liší pro muže a pro ženy,⁹ je třeba obdobným způsobem oddělit odpovědi na otázku, v jaké míře závisí příjmy na hlavu na individuálních příjmech.

⁸ Základní rastr grafu představuje decilové rozložení příjmů na hlavu v celku československých domácností. Na něm jsou znázorněny distribuce statisticky sledovaných společenských skupin domácností (určených sociální příslušností hlavy domácnosti). Jako důchodci jsou uvedeni pouze členové domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů (tj. 79 % členů domácností důchodců).

⁹ Mzdy žen jsou absolutně méně a relativně více diferenciovány. Podle dat květnového šetření z roku 1975 činí absolutní rozdíl 9. a 1. decilu u mužů 1972 Kčs a u žen 1510 Kčs; tentýž rozdíl vyjádřený v procentech mediánu činí 75,5 % u mužů a 84,2 % u žen. Tento paradox je výrazem na jedné straně nižšího mzdového průměru žen a na druhé straně zřejmě jejich větší kvalifikační a výkonové diferenciací.

Tabuľka 5. *Příjmy na hlavu podle čistých individuálních příjmů mužů v roce 1970 (v %)*)*

Individuální příjem	Příjem na hlavu								Celkem
	nad 1800	1501—1800	1401—1600	1201—1400	1001—1200	801—1000—	601—800	do 600	
nad 4000	27,5	11,4	18,2	11,9	16,1	10,6	3,0	1,3	100,0
3501—4000	12,2	7,9	8,2	21,1	12,5	18,1	14,1	5,9	10,00
3001—3500	5,8	6,9	9,4	12,0	22,8	21,8	15,5	5,8	100,0
2501—3000	8,3	3,0	6,8	13,7	20,3	23,3	17,2	7,5	100,0
2001—2500	9,4	6,5	7,2	13,8	20,0	21,8	14,2	7,2	100,0
1501—2000	6,3	9,2	14,3	14,5	20,4	18,6	11,6	5,2	100,0
1001—1500	1,6	4,3	9,1	18,0	23,1	24,6	13,2	6,1	100,0
do 1000	1,6	2,2	6,1	10,4	19,3	24,7	18,0	17,7	100,0
Celkem	7,5	6,1	9,3	14,1	20,3	21,4	14,2	7,1	100,0

*) Pramenem těchto dat je sekundární zpracování dat *Mikrocensu 1970* na redukovaném souboru. V tomto případě jde pouze o ekonomicky aktivní muže a $N = 9214$. Do příjmů jsou zahrnuty veškeré pracovní i mimopracovní čisté peněžní příjmy.

Údaje uvedené v tabulce 5 ukazují distribuci příjmů na hlavu v jednotlivých pásmech individuálních čistých příjmů mužů. Je z nich patrný velmi značný rozptýl příjmů na hlavu v jednotlivých kategoriích individuálního příjmu, který — posuzujeme-li distribuci z lineárního hlediska — dává téměř indeterminaci příjmu na hlavu příjmem muže (Spearmanův koeficient pořadové korelace činí 0,056). Zároveň se zde určité vazby objevují, a to ve složitější a podmíněné podobě (Pearsonův koeficient kontingence činí 0,361), přičemž podmínkou není zřejmě nic jiného než složení rodiny, především počet dětí. Ve význačných odchylkách se rysují dvě kategorie mužů dosahujících zhruba stejné příjmy na hlavu na základě různých individuálních příjmů — jedna kategorie mužů bez dětí a s jedním dítětem, druhá kategorie se dvěma a více dětmi.

Zde ovšem nemůžeme zapomenout na některé další souvislosti příjmové diferenciace, především na věkovou závislost příjmů. Přestože je tato závislost parabolického charakteru, převahu má pozitivní korelace mezi věkem a příjmem. A naopak, děti v rodině s věkem nejprve přibývá a pak ubývá, což se v souboru ekonomicky aktivních projevuje větším vlivem složení rodiny v mladších kategoriích. Vypreparujeme-li „čistou“ závislost příjmu na hlavu na individuálním příjmu, ukáže se jako podstatně vyšší (path koeficient činí 0,250). Zároveň tímto postu-

pem vzrůstá i vliv počtu dětí, vysvětlující plných 39 % variance příjmů na hlavu (Spearmanův koeficient 0,536, path koeficient 0,627).

Zcela odlišná je situace u závislosti příjmů na hlavu na příjmech žen. Přestože u žen jde o definičně autonomní veličiny (což neplatí u mužů, do jejichž čistých příjmů zpravidla vstupují přídatky na děti), objevuje se zde v podstatě jednoduchá lineární závislost (Spearmanův koeficient činí 0,381). To je však dáno za prvé velkou koncentrovaností příjmů žen, v nichž se slévají vjedno různé typy rodinných situací, a za druhé zprostředkovaným vlivem vzdělání a profesionálního zařazení, které na jedné straně pozitivně ovlivňuje výši příjmu a na druhé straně snižuje zátěž rodinného složení (menší počet dětí).

O tom, že vazba mezi individuálními a rodinnými příjmy není jednoduchá, svědčí i porovnání dat za ČSR a SSR. Vzhledem k vyššímu průměrnému počtu dětí na Slovensku bychom mohli předpokládat, že závislost příjmů na hlavu na individuálních příjmech zde bude slabší. Ve skutečnosti je tomu naopak, a to v souboru mužů i v souboru žen. Vysvětlení můžeme hledat v tom, že vyšší průměrný počet dětí (podle Mikrocensu 1973 bylo v průměrné domácnosti ČSR 0,78 a v SSR 1,12 dítěte) zahrnuje i větší diferenciaci, determinovanou zčásti stejnými faktory,

jaké ovlivňují diferenciaci pracovních příjmů — tak vzniká zprostředkováná vazba, posilující závislost příjmů na hlavu na individuálních příjmech.

Otázka souvislosti mezi individuálními a rodinnými příjmy nebyla doposud dostatečně analyzována. Proto ani z našich zjištění není možné činit nějaké jednoznačné závěry. Celkově můžeme na základě uvedených dat říci, že závislost příjmů na hlavu na individuálních příjmech je natolik silně podmíněná složením rodiny, že se z ní téměř úplně vytrácí lineární vazba — Spearmanův koeficient pořadové korelace dosahuje pro celý soubor pouze hodnoty 0,133.

Uvedená data se ovšem vztahují k jedinému období a nemáme údaje, které by umožnily jejich porovnání do minulosti, zjištění probíhajících trendů. Jako pomocný nástroj zde můžeme využít ukazatele příjmu na hlavu v domácnostech s různým počtem dětí, který je běžně propočítáván ve všech mikrocensových šetřeních. Podle těchto dat se příjmové difference mezi domácnostmi bezdětnými a s různým počtem dětí v letech 1958—1973 o něco zmírnily.¹⁰ Vzhledem ke stabilitě relativních diferencí mezd můžeme na základě toho předpokládat, že vazba mezi individuálními a rodinnými příjmy se v dlouhodobém vývoji nezměnila, nanejvýš se o něco málo posílila. Na jedné straně zde zřejmě zapůsobila homogenizace z hlediska zapojení žen, na druhé straně významně přispěly rostoucí příjmy ze společenských fondů, tlumící rozdíly způsobené různým počtem dětí.

5. Mezinárodní srovnání příjmových diferencí

Mezinárodní komparace mají značnou informativní hodnotu, pokud se v nich ovšem nepřihlíží jen k metodické srovnatelnosti použitých indikátorů, ale k celému kontextu společenských významů a souvislosti komparovaného jevu. Datová báze mezinárodních srovnání je ale značně limitovaná, a to i pokud jde o charakteristiky mzdové a příjmové diferenciace — jen zřídka se v běžných statistických pramenech setkáváme s údaji, které by umožňovaly příslušné výpočty relativních diferencí.

Obsahově zatím největší komparativní studie v oblasti mzdové a příjmové diferenciace byla v roce 1966 vypracována pracovníky sekretariátu *Evropské hospodářské komise* v Ženevě. Byl v ní zachycen poválečný vývoj v této oblasti a podrobněji analyzován stav na počátku šedesátých let, a to v kapitalistických i socialistických zemích Evropy. Zjištěná data ukazují mj. zásadní rozdíly, odlišující nejen příjmovou, ale i samotnou mzdovou diferenciaci v obou společenských systémech. V rámci socialistických zemí se pak mzdová i příjmová disperze v Československu ukazuje v podstatě jako nejmenší. Porovnejme alespoň kvartilové relace $\left(\frac{Q_3}{Q_1} \cdot 100\right)$ mzdové diferenciace zjištěné v různých zemích: Velká Británie (1964) 2,04, Francie (1962) 1,97, NSR (1964) 1,76; PLR (1962) 1,82, MLR (1959) 1,67, ČSSR (1959) 1,62, NDR (1959) 1,60. Jestliže „střední část“ mzdové distribuce, kterou

¹⁰ Příslušné údaje pro dělnické a zaměstnanecké v „příjmů na hlavu v bezdětných domácnostech“:

domácnosti jsou následující (příjmy na hlavu

	1	2	3	4	5 a více dětí
Domácnosti dělníků:					
1958	73,9	59,7	50,5	43,0	37,6
1973	76,7	64,1	55,5	48,0	38,9
Domácnosti zaměstnanců:					
1958	76,3	62,3	51,3	45,0	39,7
1973	76,3	63,8	54,4	47,6	37,2

Tabulka 6. Příjmová diferenciacie v ČSSR a PLR*)

Ukazatel	Mzdy				Příjmy na hlavu	
	ČSSR		PLR		ČSSR	PLR
	1959	1970	1960	1970	1970	1970
$\frac{Q_3 - Q_1}{M(x)} \cdot 100$	48,0	47,9	59,7	60,7	49,1	53,0
$\frac{D_9 - D_1}{M(x)} \cdot 100$	91,9	92,1	122,1	123,2	99,0	104,4
$\frac{Q_3}{Q_1} \cdot 100$	161,7	161,7	179,9	182,0	163,1	169,0
$\frac{D_9}{D_1} \cdot 100$	247,8	245,6	315,4	323,0	264,9	282,6

Prameny: Šetření pracovníků podle výše mzdy v květnu 1959 a 1970, Mikrocensus 1970, Kordos 1973 : 59.

*) Ukazatele za příjmy na hlavu jsou v zájmu srovnatelnosti uvedeny pouze za členy dělnických a zaměstnaneckých domácností.

kvartily vymezují, byla v NDR ještě o něco nivelizovanější než v ČSSR, pak porovnání krajních hodnot svědčí o větší diferenciaci v NDR [Incomes 1967, kap. 6 a 9].

Pozdější vývoj v kapitalistických zemích lze odhadnout jen přibližně a s odhlédnutím od rozdílů mezi jednotlivými zeměmi. Celková diferenciacie příjmů je stabilní, popřípadě se mírně zvětšuje, diferenciacie mezd a platů je stabilní, popřípadě se o něco zmenšuje — to jsou obecné teze, které by bylo třeba analyzovat v souvislosti s ekonomickým vývojem a stavem třídního boje v jednotlivých zemích. Jsou to také teze platné v krátkodobém časovém horizontu — z dlouhodobého hlediska platí spíše pozvolná nivelizace příjmů a diferenciacie majetku. Dlouhodobé zmenšování příjmové disperze ukázal na historických datech S. Kuznets [1963] a na mezinárodním porovnání zemí různého stupně průmyslového vývoje F. Paukert [1973] — jeho komparace zahrnuje zatím největší počet zemí, opomíjí však zcela socialistické země.¹¹

Pro ilustraci nedávného vývoje v socialistických zemích uvádíme v tabulce 6 srovnání našich a polských dat, publikovaných v knize J. Kordose [1973].¹² Roz-

díly mezi oběma zeměmi nejsou velké, jsou však patrné.¹³ Větší difference zjišťujeme u pracovních příjmů, menší u příjmů na hlavu — což svědčí o silnějším nivelizujícím vlivu složení rodiny v Polsku. V obou zemích je zřejmá značná stabilita relativních mzdových diferencí, v Polsku byl však za sledované období zaznamenán mírný vzestup nejvýše odměňovaných kategorií.

Rozdíly mzdových a příjmových relací mezi socialistickými zeměmi jsou kvantitativními rozdíly v rámci zásadní kvalitativní podobnosti. Různá diferenciacie a dynamika v této oblasti plyne především z různé míry, v níž probíhají nebo jsou v podstatě ukončovány ty největší přeměny ekonomické a sociální struktury. V zemích, kde probíhaly nebo ještě doznívají rychlé přesuny mezi základními ekonomickými sektory, kde se teprve v nedávné minulosti zformovala početná dělnická třída a socialistická inteligence, se můžeme setkat jak s většími příjmovými diferencemi, tak s dynamikou směřující k vyrovnávání. Naopak v zemích, které nastoupily cestu socialistické výstavby na vyšší úrovni ekonomické vyspělosti, proběhly hlavní změny mzdové a příjmové

¹¹ Právě z tohoto důvodu mohl Paukert poměrně jednoduše prokázat závislost příjmové diferenciacie na úrovni ekonomické vyspělosti, měřené národním důchodem na hlavu. Jsou-li země takto seřazeny, diferenciacie nejprve roste, dosahuje vrcholu u kategorie zemí s důchodem mezi 200 a 300 dolarů na obyvatele (např. Brazílie, Peru, Irák, Filipíny) a pak systematicky klesá, přičemž nejvyšší je v zemích s důchodem nad 2000 dolarů na obyvatele (Dánsko, Švédsko a USA).

¹² O tuto práci, která systematickým způsobem resumuje a rozvíjí statistické a ekonomické metody analýzy mzdové a příjmové diferenciacie, se opíráme nejen pokud jde o empirická data, ale také z metodologického hlediska.

¹³ Pro porovnání můžeme uvést, že např. ve Francii činilo decilové rozpětí v roce 1962 158,2 a v roce 1969 159,0 ‰ mediánu, decilová relace v roce 1962 429,4 a v roce 1969 395,1 [Données sociales 1973].

diferenciace v počátečním období a v současné době se vyznačují jak poměrně malými diferenciemi, tak jejich vysokou relativní stabilitou. Mezi těmito krajními skupinami zemí, z nichž do jedné bychom řadili Bulharsko a Rumunsko a do druhé NDR a Československo, se pohybují zbývající evropské socialistické země. Toto jsou ovšem pouze hypotézy, formulované na základě informací různého typu, které by bylo žádoucí ověřit podrobnějším rozborem příslušných komparativních dat.

6. Závěr

Naznačili jsme alespoň některé rysy vývoje mzdové a příjmové diferenciace v naší společnosti, pokud je k nim možno dojít analýzou dostupných statistických dat. Tím zdaleka nejsou vyčerpány možnosti jejich využití — museli jsme se omezit jen na některé okruhy problémů a i ty dokumentovat pouze některými údaji z bohatého informačního zázemí, které v této oblasti existuje. Avšak ani sebedůkladnější analýza statistických dat neumožňuje poznat mzdovou a příjmovou diferenciaci ve všech jejích podstatných dimenzích a momentech. Zásadním limitem je skutečnost, že data tohoto typu postihují spíše určitý výsledek rozmanitých diferenciačních procesů než tyto procesy samy, než ekonomické a sociální mechanismy, jimiž se diferenciace v této oblasti prosazuje, udržuje a mění. To je již jiný, ještě obtížnější aspekt problému, který není možné analyzovat obecně, ale podle ekonomických sektorů, v rámci různých sociálních prostředí apod.¹⁴

Vezmeme-li nejprve mzdovou diferenciaci v jejím ekonomickém významu, objevují se tři autonomní kritéria její velikosti: 1. relace demografických a kvalifikačních faktorů — analýza závislosti ukázala, že diferenciace je natolik malá, že demografické dimenze vystupují jako rozhodující a zatlačují do pozadí difference ekonomického a kvalifikačního typu; 2. vazba diferenciace individuálních a rodinných příjmů — bylo zjištěno, že ve svém celku a z hlediska lineární závislosti není úroveň příjmů na hlavu výrazněji deter-

minována úrovní individuálních příjmů, což opět svědčí o poměrně malé diferenciaci; 3. mezinárodní porovnání, z něhož Československo vychází jako země s poměrně nejmenší příjmovou diferenciací, řadí se do čela kontinua socialistických zemí.

To jsou ovšem informace svědčící pouze o tom, že diferenciace je v naší společnosti malá — nevypovídají o tom, zda je nebo není z ekonomického hlediska dostatečná. Pro takový závěr nemůže analýza statistických dat poskytnout potřebné podklady. Efektivitu z ekonomického hlediska je třeba zkoumat v rovině mechanismů, přičemž určitým vnějším kritériem v rovině výsledné diferenciace může být to, zda vedle společensky regulované příjmové diferenciace nevzniká sekundární, nekontrolovaná redistribuce příjmů, působící na prohloubení konečných rozdílů.

Bezprostřední přínos analýzy statistických dat o mzdách a příjmech není podle našeho názoru ekonomického, ale sociologického charakteru. Analýza ukazuje dynamiku příjmových relací různým způsobem vymezených kategorií ekonomicky aktivní a celé populace. Ukazuje však také dynamiku relací různých příjmových zdrojů, specifický pohyb absolutních a relativních rozdílů, měnící se vazbu diferencí v individuálních a rodinných příjmech, průmět rozdílů v pracovních příjmech do rozdílů v koupěschopnosti. Na tomto základě a s významnou pomocí sociální psychologie je pak možné studovat řadu dalších problémů, jako je objektivní a subjektivní váha diferencí různého rozsahu a různého typu, inertnost sociálního prostředí tlumící očekávaný dopad určitých mzdových opatření apod.¹⁵ V tomto zpracování pak mohou informace získané analýzou statistických dat zpětně vstoupit do ekonomického rozboru a rozhodování jako jeho integrální součást a nutné prověření v mnohém dosud intuitivních východisek.

V dosavadním vývoji mzdové a příjmové diferenciace proběhly v naší společnosti změny zásadního charakteru a dosahu. V diferenciaci pracovních příjmů proběhlo vyrovnání mezi státním a družstevním so-

¹⁴ K ekonomickým problémům mzdové politiky viz např. Brčák - Brydlová 1973.

¹⁵ Některé závažné skutečnosti z oblasti subjek-

tivního významu odměňování ukazuje A. Jurovský [1971].

cialistickým sektorem, mezi průmyslem a zemědělstvím; v rámci stability celkových relací dochází k pozvolnému přesunu mezi demografickými a kvalifikačními faktory mzdové diferenciace — což je trend, který je třeba i nadále prosazovat. V oblasti rodinných příjmů došlo k radikálnímu stažení relativních diferencí příjmu na hlavu na úroveň rozpětí mzdové diferenciace.

Mzdová a příjmová diferenciace je v naší společnosti ve své podstatě vykrystalizovaná. Další očekávanou změnou, která již byla založena v přijatých opatřeních, je ztlumení rozdílů mezi pracovními příjmy a důchody. Pokud jde o diferenciaci příjmů na hlavu, změny ve složení domácnosti již zřejmě nebudou působit na její zmenšování — naopak, s rychlým růstem počtu dětí v mladých rodinách může dojít k růstu diferenciace a k oslabení vazby mezi individuálními a rodinnými příjmy.

Pro ekonomické a sociální plánování je rovněž důležitá skutečnost, že za stabilitou relativních diferencí se skrývá zvětšování absolutních rozdílů, dané růstem příjmového průměru.¹⁶ Příjmová diferenciace je na jedné straně zahrnuta do systému ekonomických požadavků, na druhé straně se tvoří v souladu se sociálními postuláty socialistické společnosti.¹⁷ Zvětšování absolutních rozdílů, spolu s přesuny směrem ke zvýraznění ekonomicky efektivních diferenciačních dimenzí, umožňuje posilovat význam diferenciace v podmínkách její relativní stability. Zároveň je třeba počítat s mnohostrannými důsledky zvětšujících se rozdílů v koupěschopnosti jak v ekonomické, tak v sociální oblasti.

Literatura

- Beneš, M.: *Charakteristika mzdového vývoje ČSSR*. Informátor ČSVÚPSV 1974, č. 2.
Brčák, J. - Brýdlová, H.: *Aktuální otázky odměňování práce*. Praha, Horizont 1973.
Hron, J.: *Změny v oblasti mezd v období 1945–1953*. Výzkumná publikace Ekonomického ústavu ČSAV, Praha 1968.

Incomes in Postwar Europe: A Study of Policies, Growth and Distribution. Geneva, United Nations 1967.

Jurovský, A.: *Spokojnosť s pracou a jej činitele*. Stúdie ČSVÚP, Bratislava 1971.

Kordos, J.: *Metody analizy i prognozowania rozkładów płac i dochodów ludności*. Warszawa, PWE 1973.

Kuznets, S.: *Quantitative aspects of the economic growth of nations: VIII. Distribution of incomes by size*. Economic Development and Cultural Change, Chicago 1963.

Paukert, F.: *La répartition du revenu à différents niveaux de développement: Quelques aspects concrets*. Revue internationale du travail 1973, č. 2–3.

Statistické materiály

Mikrocensy 1958, 1965, 1970, 1973 — pramené publikace SSÚ a FSÚ.

Statistické ročenky 1960–1975.

Seřazení pracovníků podle výše mzdy 1959 až 1975.

Zpráva FSÚ o vývoji národního hospodářství a plnění plánu v ČSSR v r. 1975.

Резюме

Вечерник И.: Динамика расслоения доходов в Чехословакии

В расслоении доходов в Чехословакии произошло несколько коренных изменений. Основные изменения в отношении зарплат произошли в период до 1955 г. Систематический рост заработной платы привел затем к увеличению абсолютных различий, а постоянство основных отношений скрывало постепенные сдвиги в соотношениях зарплат между демографическими и квалификационными группами (таб. 1, 2). Что касается прочих доходов населения, то мы наблюдаем выравнивание оплаты труда в государственном и кооперативном секторе и некоторое отставание роста пенсий за ростом оплаты труда (фиг. 1).

Социально-экономическое развитие привело к значительному уменьшению различий в доходах на душу населения как в результате выравнивания индивидуальных доходов, так и в результате гомогенизации состава семей с точки зрения соотношения между экономически активными членами и иждивенцами (таб. 3, 4, фиг. 2). Анализ данных показывает, что связь между индивидуальными и семейными доходами слаба, так как решающую роль играет структура семей — влияние количества детей объясняет 39% всех различий в доходах на душу населения (таб. 5).

¹⁶ Vyjdeme-li z růstu průměrné mzdy, uvedené ve Směrnici hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1976–1980, a z předpokladu stability relativních diferencí, zvýší se kvartilový rozdíl z 1063 Kčs v roce 1975 na 1245 Kčs v roce 1980 a rozdíl krajních decilů z 2046 na 2332 Kčs.

¹⁷ Tato dvojí reference příjmové diferenciace

byla znovu potvrzena v uvedené Směrnici, kde se v oblasti životní úrovně stanoví: „posilovat význam a vliv odměňování za práci v rozvoji životní úrovně jako základního principu rozdělování v socialistické společnosti; zároveň zabezpečovat růst životní úrovně osob, které se nemohou účastnit pracovního procesu“.

В международном сравнении Чехословакия оказывается страной с наименьшим расслоением доходов (таб. 6). По всем показателям различия в доходах невелики, однако из этого не вытекает, что они экономически недостаточны. Увеличение абсолютных различий при одновременном акцентировании экономически эффективных путей расслоения доходов, позволяет повышать значение расслоения в доходах при сохранении основных соотношений, что отвечает социальным требованиям социалистического общества.

Summary

Večerník J.: Income Differentiation Dynamics in Czechoslovakia

Up to the present, a number of fundamental changes have taken place in the development of income differentiation in Czechoslovakia. In the area of wage differentiation, the most essential changes in relations occurred until 1955; yet the systematic growth of wages led to an increase in the absolute wage differences, and the stability of the main relations covered up gradual shifts among demographic and qualification factors (Tables 1, 2). As concerns other forms of individual incomes, a levelling of working remunerations in the state and the cooperative sector took

place; simultaneously, however, the growth of revenues was lagging behind the development of working incomes (Graph 1).

The socioeconomic development led to a marked reduction of the differences in income per capita, i.e. on the basis of the levelling of individual incomes on the one hand, and, on the other hand, on the basis of homogenization in the structure of the household from the aspect of its economically active and dependent members (Tables 3, 4, Graph 2). The data analysis reveals only a weak interrelation between individual and family incomes, since the structure of the household figures as a decisive mediating factor — the influence of the number of children accounts for a 39% variance of incomes per capita (Table 5).

In international comparison, Czechoslovakia figures as a country with the least income dispersion (Table 6). From all points of view, the income differentiation appears to be small; it does not follow, however, that it is economically insufficient. Hand in hand with the shifts in favour of economically effective dimensions, the growth of absolute differences makes it possible to enhance the importance of income differentiation under the conditions of its relative stability, and hence also in harmony with the social postulates of socialist society.